

-๑-

ยึดมั่นในพลธรรม ๕

ธรรมที่ท่านพระอาจารย์มั่นสั่งสอนไว้แก่บรรดาศิษย์อยู่เสมอ ได้แก่ พลธรรม ๕ คือ ศรัทธา วิริยะ สติ สมาธิ ปัญญา โดยให้เหตุผลว่า

“... ผู้ไม่ห่างเหินจากธรรมเหล่านี้ ไปอยู่ที่ไหนก็ไม่ขาดทุนและล้มจม เป็นผู้มีความหวังความเจริญก้าวหน้าไปโดยลำดับ...”

(ประวัติท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทัตตเถระ หน้า ๗๓)

เมื่อได้อ่านเทศน์ของท่านอาจารย์พระมหาบัว ญาณสัมปันโน ซึ่งท่านได้แสดงไว้ในโอกาสและสถานที่ต่าง ๆ เป็นเวลาเกือบ ๔๐ ปีมาแล้ว ก็พอจะประมวลได้ว่า ท่านอาจารย์พระมหาบัว ญาณสัมปันโน ดำเนินชีวิตของท่านโดยยึดมั่นในพลธรรม ๕ นี้ อย่างเด็ดเดี่ยวจริงจัง ดังได้รวบรวมเรื่องราวไว้ดังนี้

จริงจังตั้งแต่เป็นฆราวาส

“...แต่ว่าเรามันนิสัยจริงจังตั้งแต่เป็นฆราวาสมาแล้ว เวลาบวชก็ตั้งใจบวชเอาบุญเอากุศลจริง ๆ และพร่ำสอนตัวเองว่า บัดนี้เราบวชแล้ว พ่อแม่ไม่ได้มาคอยติดสอยห้อยตาม คอยตักคอยเตือนเราอีกเหมือนแต่ก่อนแล้วนะ แม้เวลานอนหลับก็ไม่มีใครมาปลุกนะ แต่บัดนั้นมาก็ทำความเข้าใจกับตัวเองราวกับว่า อุตตา หิ อุตตโน นาโถ นะ อย่างนั้นแหละ

แต่ก่อนเราจะไปไหนแต่เช้า ๆ ส่วนมากมีแต่บอกแม่ให้ปลุกว่า พรุ่งนี้เช้าจะออกไปธุระแต่เช้า แม่ก็ปลุกแต่เช้าแล้วก็ไป แล้วก็ล้มนอนตมเหมือนตาย ทอดอาลัยหมด เพราะคิดแล้วว่าแม่จะปลุก ไม่สนใจเรื่องการตื่นนอน พอถึงเวลาแม่ก็ปลุกเอง ที่นี้แม่มคงจะเห็นอย่างนั้นจึงเป็นห่วงในเวลาไปบวช เพราะติดกันกับพี่ชาย สำหรับพี่ชายว่า พรุ่งนี้เช้าให้แม่ปลุก แต่แม่มยังไม่ได้ปลุกเขากลับตื่นเสียก่อน ไปก่อนแล้ว

พอก้าวออกจากบ้านเข้าวัดก็เตือนตัวเองทันที เอาละนะ ที่นี้ไม่มีใครจะตามแนะนำตักเตือนเรา ตลอดถึงการหลับการตื่นไม่มีใครปลุกละนะ เราต้องเป็นเราเต็มตัว ตั้ง

แต่บัดนี้ไปไม่หวังพึ่งพ่อแม่ตั้งแต่ก่อนอีกแล้ว เรียนหนังสือตีสองบ้างตีสามบ้างเป็นประจำ ตีห้าบ้างเป็นบางครั้ง ตีห้าก็สว่าง เดือนมิถุนายน กรกฎาคม พอสว่างก็ลงทำวัตร แต่เข้าก่อนแล้วจึงค่อยออกบิณฑบาต มันตื่นตื่นทำวัตรเช้า ดุชิ ผมก็แปลกเหมือนกันนะ มันตั้งใจของมันอย่างจริงจังไม่เคยพลาดเลย จะนอนตีสองตีสามตีสี่ เรื่องทำวัตรนั้น ทุกวัน ในเวลาพรรษานี้ตั้งสัจอธิษฐานไว้เลยว่าจะไม่ให้ขาดทั้งเช้าทั้งเย็น การทำวัตร และกราบเรียนท่านพระครูไว้ด้วย หากว่าท่านสั่งให้เราไปในที่นิมนต์ ว่าให้ท่านรอจนเรากลับมาถึงค่อยทำวัตร เราขอท่านไว้อย่างนั้น นี่หมายถึงทำวัตรส่วนรวม ส่วนที่กุฎิเราทำอีกทีหนึ่ง นี่เราอธิษฐานไว้เป็นส่วนรวม ทำวัตรส่วนรวมไม่ให้ขาดทั้งเช้าและเย็นในพรรษา...”

(เข้าสู่แดนนิพพาน หน้า ๑๑๘-๑๑๙)

ตั้งสัจอธิษฐาน

ท่านได้เล่าต่อไปว่าพอบวชแล้วกลับไม่คิดจะสึก เพราะมีความซาบซึ้งในธรรมะของพระพุทธเจ้า

“...เวลาบวชแล้วก็ตั้งหน้าตั้งตาปฏิบัติ ตั้งหน้าตั้งตาเรียนหนังสือ นี่เล่าเป็นคดีให้หมู่เพื่อนฟังเรื่องความจริงจัง เรียน ๆ จริง ๆ ไม่ถอย แต่สำคัญที่เรียนธรรมะไปตรงไหนมันสะดวกใจ เอ๊ะ ๆ ชอบกล ๆ เข้าไปเรื่อย ๆ ธรรมก็เข้ากับเราซึ่งเป็นคนจริงอยู่แล้วได้ง่าย ธรรมะเป็นของจริงอยู่แล้ว กับนิสัยจริงก็เลยเข้ากันได้สนิท เอ๊ะ ชอบกล ๆ

เวลาอ่านพุทธประวัติและอ่านสาวกประวัติเข้าไปอีก โอ้โฮ ที่นี้ใจหมุนตัว ๆ นั้นแลเรื่องที่จะอยู่ไปได้ เรื่องภายนอกก็ค่อยจิตไปจางไป ๆ เรื่องธรรมะก็หมุนตัว ๆ ดูดดื่มเข้าไปเรื่อย ๆ จนกระทั่งได้ตั้งสัจอธิษฐานเวลาเรียนหนังสือว่า จบเปรียญสามประโยคแล้วเราจะออกปฏิบัติโดยถ่ายเดียวเท่านั้น ไม่มีข้อแม้ไม่มีเงื่อนไข เพราะอยากพ้นทุกข์เหลือกำลัง พุดง่าย ๆ อยากเป็นพระอรหันต์นั่นเอง เห็นพระพุทธเจ้าก็เป็นพระอรหันต์สาวกทั้งหลายออกมาจากสกุลต่าง ๆ สกุลพระราช มหานครษฐี กุฎุมพี พ่อค้า ประชาชน ตลอดคนธรรมดา องค์ไหนออกมาจากสกุลใดก็ไปบำเพ็ญในป่าในเขา หลังจากได้รับพระโอวาทจากพระพุทธเจ้าแล้ว เดี่ยวองค์นั้นสำเร็จพระอรหันต์อยู่ที่นั่น องค์นั้นสำเร็จอยู่ในป่านั้น อยู่ในเขาลูกนั้น อยู่ในทำเลนี้ มีแต่ที่สงบสงัด

การประกอบความพากเพียรของท่านทำอย่างเอาจริงเอาจัง เป็นเนื้อเป็นหนังเอาเป็นเอาตายเข้าว่าจริง ๆ ท่านไม่ทำเหลาะ ๆ แหละ ๆ เล่น ๆ ลูบ ๆ คลำ ๆ เหมือน

อย่างเราทั้งหลายทำกัน ผลของท่านแสดงออกมาเป็นความอัศจรรย์ เป็นพระอรหันต์
วิเศษๆ นี่ละมันถึงใจ...”

(เข้าสู่แดนนิพพาน หน้า ๑๑๙-๑๒๐)

ความสงสัย

“...เกิดความเชื่อเลื่อมใสขึ้นมาและคิดอยากบำเพ็ญตนให้เป็นเช่นนั้นด้วย แต่
วิธีบำเพ็ญเพื่อเป็นเช่นนั้นจะบำเพ็ญอย่างไร? ธรรมคือปฏิบัติเครื่องดำเนินซึ่งจะชักจูง
จิตใจให้เป็นไปเพื่อธรรมชั้นสูงคือการตรัสรู้ เหมือนอย่างพระพุทธเจ้าและสาวกทั้ง
หลายนั้น บัดนี้จะสามารถผลิตผลให้เป็นเช่นนั้นได้หรือไม่ หรือจะเป็นโมฆะและกลายเป็น
ความลำบากแก่ตนผู้ปฏิบัติไปเปล่าๆ หรือหากจะมีผลเช่นนั้นอยู่อย่างสมบูรณ์
ตามสาวกชาตธรรมที่ตรัสไว้ชอบแล้ว นี่เป็นความสงสัยเบื้องต้น แต่ความเชื่อว่าพระ
พุทธเจ้าตรัสรู้ก็ดี พระสาวกตรัสรู้เป็นพระอรหันต์ก็ดี รู้สึกเชื่อมั่นอย่างเต็มใจตามวิสัย
ของปุถุชน

สิ่งที่เป็นอุปสรรคแก่ตนอยู่ในระยะเริ่มต้นนี้ก็คือ ความสงสัยว่าปฏิบัติที่เรา
ดำเนินตามท่านจะบรรลุถึงจุดที่ท่านบรรลุหรือไม่ หรือว่าทางเหล่านี้จะกลายเป็นชวาก
เป็นหนามไปเสียหมด หรือจะกลายเป็นอื่นจากนิยยานิกธรรม ทั้ง ๆ ที่พระพุทธเจ้าและ
สาวกทั้งหลายดำเนินไปตามทางสายนี้แล้วถึงแดนแห่งความเกษม นี่เป็นความสงสัย
ปฏิบัติฝ่ายเหตุ ฝ่ายผลก็ให้มีความสงสัย ว่าเวลานี้มรรคผลนิพพานจะมีอยู่เหมือนครั้ง
พุทธกาลหรือไม่ ความสงสัยที่ฝังอยู่ภายในใจทั้งนี้ไม่สามารถจะระบายให้ผู้หนึ่งผู้ใดฟัง
ได้ เพราะเข้าใจว่าจะไม่มีใครสามารถแก้ไขความสงสัยนี้ให้สิ้นซากไปจากใจได้...”

(แว่นดวงใจ หน้า ๒๒๑)

กิตติศัพท์ของท่านพระอาจารย์มั่น

“...นี่ละจึงเป็นเหตุให้มีความสนใจและมุ่งหวังที่จะพบท่านพระอาจารย์มั่นอยู่
เสมอ แม้จะยังไม่เคยพบเห็นท่านมาก่อนเลยก็ตาม แต่เคยได้ยินกิตติศัพท์กิตติคุณของ
ท่านฟุ้งขจรมาจากจังหวัดเชียงใหม่เป็นเวลานานแล้ว ว่าท่านเป็นพระสำคัญรูปหนึ่ง
โดยมากผู้ที่มาเล่าเรื่องของท่านให้ฟังนั้นจะไม่เล่าธรรมชั้นอริยมุขนิมิตตา แต่จะเล่าถึง
ชั้นพระอรหันตภูมิของท่านทั้งนั้น จึงเป็นเหตุให้มั่นใจว่า เมื่อเราได้ศึกษาเล่าเรียนให้เต็ม

ภูมิศาสตร์ของตนที่ตั้งไว้แล้ว อย่างไรก็ตามเราจะต้องพยายามออกปฏิบัติและไปอยู่สำนักของท่าน และศึกษาอบรมกับท่าน เพื่อจะตัดข้อข้องใจสงสัยที่ฝังใจอยู่ขณะนี้ให้จงได้ ...”

(แว่นดวงใจ หน้า ๒๒๑-๒๒๒)

ได้เห็นท่านพระอาจารย์มั่น

“...พอเดินทางไปถึงจังหวัดเชียงใหม่ ก็เผชิญท่านพระอาจารย์มั่นถูกท่านเจ้าคุณธรรมเจดีย์ จังหวัดอุดรธานี อาราธนานิมนต์ท่านให้ไปพักจำพรรษาอยู่ที่จังหวัดอุดรธานี ท่านกำลังเดินทางออกจากที่เวกมาพักอยู่ที่วัดเจดีย์หลวง จังหวัดเชียงใหม่ ไล่เลี่ยกันกับทางนี้ไปถึง พอได้ทราบว่าท่านมาพักอยู่ที่วัดเจดีย์หลวงเท่านั้น ก็เกิดความยินดีเป็นล้นพ้น ตอนเข้าไปบิณฑบาตกลับมาได้ทราบจากพระเล่าให้ฟังว่า เช้านี้ท่านพระอาจารย์มั่นออกบิณฑบาตสายนี้และกลับมาทางเดิม ดั่งนี้ก็ยิ่งเป็นเหตุให้มีความสนใจใคร่อยากจะพบเห็นท่านมากขึ้น จะไม่พบซึ่ง ๆ หน้าก็ตาม แต่ขอให้พบเห็นท่านจะเป็นที่พอใจ ก่อนที่ท่านจะออกเดินทางไปจังหวัดอุดรธานี

พอวันรุ่งขึ้นเช้าก่อนท่านออกบิณฑบาต เราก็รีบไปบิณฑบาตแต่เช้าก่อนท่าน แล้วกลับมาถึงกุฏิก็คอยสังเกตตามเส้นทางที่ท่านจะผ่านมาตามที่ได้สอบถามกับพระไว้แล้ว ไม่นานก็เห็นท่านมา จึงรีบเข้าไปในห้องกุฏิ แล้วคอยสอดสายตาออกดูท่านภายในห้องอย่างลับ ๆ ด้วยความหิวกระหายอยากพบท่านมาเป็นเวลานาน ก็ได้เห็นท่านมาจริง ๆ เกิดความเลื่อมใสในท่านขึ้นอย่างเต็มที่ในขณะนั้น ว่าเราไม่เสียที่ที่เกิดมาเป็นมนุษย์ทั้งชาติ ได้เห็นพระอรหันต์ในคราวนี้เสียแล้ว ทั้ง ๆ ที่ไม่มีใครบอกว่าท่านพระอาจารย์มั่นเป็นพระอรหันต์ แต่ใจเรามันยังเชื่อแน่วแน่ลงไปอย่างนั้น พร้อมทั้งความปีติยินดีจนขนพองสยองเกล้าอย่างบอกไม่ถูกในขณะที่ได้เห็นท่าน ทั้ง ๆ ที่ท่านก็ไม่ได้มองเห็นเราด้วยตาเนื้อ คราวนั้นท่านพักอยู่ที่วัดเจดีย์หลวงไม่กี่วันก็ออกเดินทางมาจังหวัดอุดรธานีกับคณะลูกศิษย์ของท่าน...”

(แว่นดวงใจ หน้า ๒๒๒)

มุ่งออกปฏิบัติกรรมฐาน

“...ความสัตย์ที่เคยตั้งต่อตนเองนั้น คือฝ่ายบาลีขอให้จบเพียงเปรียญ ๓ ประโยคเท่านั้น ส่วนนักธรรมแม้จะไม่จบชั้นก็ไม่ถือเป็นปัญหา พอสอบเปรียญได้ ๓ ประโยคแล้วจะออกปฏิบัติโดยถ่ายเดียว จะไม่ยอมศึกษาและสอบประโยคต่อไปเป็นอันขาด นี่เป็นคำสัตย์ที่เคยตั้งไว้ ฉะนั้น การศึกษาเล่าเรียนจึงมุ่งเพื่อเปรียญ ๓ ประโยค แต่จะเป็นกรรมดีหรือกรรมชั่วอย่างไรก็ไม่ทราบได้ การสอบเปรียญตกอยู่ถึง ๒ ปี ปีที่สามจึงสอบได้ แม้ฝ่ายนักธรรมที่เรียนและสอบยังไม่จบชั้นก็พลอยได้ตามกันไปจนจบชั้น เพราะเรียนและสอบควบกันไป...”

(แว่นดวงใจ หน้า ๒๒๒)

ไม่ยอมทำลายสัจจะ

“...เราพยายามเรียนหนังสืออยู่ที่วัดเจติยหลวง พอสอบเปรียญได้ก็เข้าไปกรุงเทพฯ เพื่อมุ่งหน้าออกปฏิบัติกรรมฐานตามคำสัตย์ที่ตั้งไว้ แต่ถูกผู้ใหญ่สั่งให้อยู่ที่นั่นด้วยความเมตตาหวังอนุเคราะห์ทางด้านปริยัติ พยายามหาทางหลีกเลี่ยงเพื่อปฏิบัติตามความตั้งใจและคำสัตย์ที่ตั้งไว้แล้ว เพราะคิดว่าคำสัตย์ได้สิ้นสุดแล้วในขณะที่สอบเปรียญได้ เราจะเรียนและสอบประโยคต่อไปอีกไม่ได้โดยเด็ดขาด ตามปกตินิสัยรักความสัตย์มาก ถ้าได้ตั้งคำสัตย์ลงคราวไหนแล้ว จะไม่ยอมทำลายคำสัตย์นั้น แม้ชีวิตก็ไม่รักเท่าคำสัตย์ นี้อย่างไรจะพยายามออกปฏิบัติให้จนได้ เผอิญในระยะนั้นพระผู้ใหญ่ที่เป็นอาจารย์ถูกนิมนต์ไปต่างจังหวัด เราก็พอมีโอกาสปลีกตัวออกจากกรุงเทพฯ ได้ในเวลานั้น หากว่าท่านยังอยู่ที่นั่นจะหาทางออกยาก เพราะท่านก็เป็นเจ้าบุญเจ้าคุณเหนือกระหม่อมเราอยู่ อาจจะไม่เกรงอกเกรงใจท่านและหาทางออกได้ยาก...”

(แว่นดวงใจ หน้า ๒๒๒-๒๒๓)

สubinนิมิต

“...พอเห็นเป็นโอกาสดีตอนกลางคืนก็เข้านั่งตั้งสัจจาธิษฐานขอบันดาลจากพระธรรม เพื่อเป็นการสนับสนุนความแน่ใจในการออกคราวนี้ เมื่อทำวัตรสวดมนต์เสร็จแล้ว ในคำอธิษฐานนั้นมีความมุ่งหมายว่า ถ้าจะได้ออกปฏิบัติกรรมฐานตามที่ได้ตั้งคำสัตย์โดยความสะดวกด้วย ออกไปแล้วจะได้สมความปรารถนาด้วย ขอให้นิมิตที่แปลก

ประหลาดแสดงขึ้นในคืนวันนี้ จะแสดงขึ้นทางด้านภาวาหรือด้านความฝันก็ได้ แต่ถ้าจะไม่ได้ออกปฏิบัติก็ดี ออกไปแล้วไม่สมหวังก็ดี นิमितที่แสดงขึ้นมานั้น ขอจงแสดงเหตุที่ไม่สมหวังและไม่เป็นที่พอใจ แต่ถ้าเป็นด้วยความสมหวังเมื่อออกไปแล้ว ขอให้เป็นนิमितที่แปลกประหลาดและอัศจรรย์ยิ่งแสดงขึ้นมาในคืนวันนี้

จากนั้นก็นั่งภาวนาต่อไป ก็ไม่ปรากฏว่ามีนิमितใด ๆ มาผ่านในระยະที่นี้อยู่เป็นเวลานาน ก็หยุดและพักผ่อน ขณะที่หลับลงไปปรากฏว่าได้เหาะขึ้นไปบนอากาศสูง และในขณะที่เหาะนั้นได้เหาะขึ้นจากพระนครหลวง แต่ไม่ใช่พระนครหลวงกรุงเทพฯ เราจะเป็นนครหลวงอะไรก็ไม่ทราบ กว้างสุดสายทูลายตา และเป็นนครหลวงที่สวยงามมาก เหาะรอบพระนครนั้นสามรอบแล้วก็กลับลงมา พอกลับมาถึงที่ก็ตื่นขึ้นมา เป็นเวลาสี่นาฬิกาพอดี จึงรีบลุกจากที่นอนด้วยความรู้สึกอึดอัดภายในอกในใจ เพราะขณะที่เหาะไปรอบ ๆ พระนครหลวงนั้น ได้เห็นสิ่งที่แปลกประหลาดและอัศจรรย์หลายประการ ซึ่งไม่สามารถจะนำมาพรรณนาให้ฟังโดยทั่วถึงได้

ขณะที่ตื่นขึ้นมาก็ตื่นด้วยความขี้มึนแหม่มแจ่มใสและยินดีในนิमितเป็นอันมาก ทั้งเกิดความคิดขึ้นในเวลานั้นว่า อย่างไรเราต้องสมหวังแน่นอน เพราะนิमितประเภทอัศจรรย์เช่นนี้เราไม่เคยปรากฏตั้งแต่กาลไหน ๆ มา เพิ่งจะมาปรากฏในคืนวันนี้เท่านั้น ทั้งสมกับเจตนาที่เราตั้งไว้ในคำอธิษฐานด้วย คืนนี้รู้สึกเป็นของอัศจรรย์ยิ่งในนิमितของเรา พอฉันจึงหันเสริมก็ถือโอกาสเข้าไปนมัสการกราบลาพระมหาเถระที่เป็นผู้ใหญ่ในวัดนั้น ท่านก็ยินดีต้อนญาติให้ไปได้...” (รวมเวลาศึกษาทางปริยัติอยู่ ๗ พรรษา)

(แว่นดวงใจ หน้า ๒๒๓-๒๒๔)

จิตสงบ

“...ตอนปฏิบัติที่แรกก็เอาจริงเอาจัง และนิสัยเรามันจริงด้วยไม่ใช่เล่น ๆ หยอก ๆ ถ้าปักลงตรงไหนแล้วต้องเป็นอย่างนั้น พอออกปฏิบัติแล้วมีหนังสือปาฏิโมกข์พกเล่มเดียวเท่านั้นติดข้อมไป คราวนี้จะเอาให้เต็มเม็ดเต็มหน่วยเต็มเหตุเต็มผล เอาเป็นเอาตายเข้าว่าเลย อย่างอื่นไม่หวังทั้งหมด หวังความพ้นทุกข์อย่างเดียวเท่านั้น จะพ้นทุกข์ในชาตินี้แน่นอน ขอแต่ท่านผู้หนึ่งผู้ใดได้ชี้แจงให้เราทราบเรื่องมรรคผลนิพพานว่ามีอยู่จริงเท่านั้น เราจะมอบกายถวายชีวิตต่อท่านผู้นั้น และมอบกายถวายชีวิตต่ออรรดต่อธรรมด้วยข้อปฏิบัติ อย่างไม่มีอะไรเหลือหลอเลย ตายก็ตายไปกับข้อปฏิบัติ ไม่ได้ตายด้วยความถอยหลัง จิตปักลงเหมือนหินหัก

ออกมาที่แรกก็มาจำพรรษาโคราช อำเภอจักราช (ปีนั้นเป็นพรรษาที่ ๘) ก็เร่งความเพียรตั้งแต่มายังที่แรก ไม่นานจิตก็ได้ความสงบ เพราะทำทั้งวันทั้งคืน ไม่ยอมทำงานอะไรทั้งนั้นนอกจากงานสมาธิภาวนาเดินจงกรมอย่างเดียว ตามประสาของคนล้มลุกคลุกคลานนั่นแหละ จิตก็สงบได้ ก็เร่งใหญ่เลย...”

(เข้าสู่แดนอวกาศของจิตของธรรม หน้า ๖๐)

จิตเสื่อม

“...ระยะต่อมาพระผู้ใหญ่จะให้เข้าไปเรียนหนังสือที่กรุงเทพฯอีก และท่านอุตส่าห์เมตตาตามมาสั่ง แล้วก็เลยไปต่างจังหวัด ขากลับมาท่านจะให้ไปกรุงเทพฯ ด้วยเรารู้สึกอึดอัดใจ จากนั้นเราก็เดินทางมาจังหวัดอุดรธานี เพื่อตามหาท่านพระอาจารย์มั่น ใจที่มีความเจริญในทางด้านสมาธิ ก็ปรากฏว่าเสื่อมลงที่บ้านตาดซึ่งเป็นบ้านเกิดของตน การเสื่อมทั้งนี้เนื่องจากทำกลดคันหนึ่งเท่านั้น และการมาอยู่บ้านตาดก็ยังไม่ถึงเดือนเต็ม จิตรู้สึกเข้าสมาธิไม่ค่อยสนิทเหมือนที่เคยเป็นมา บางครั้งเข้าสงบได้ แต่บางครั้งเข้าไม่ได้ พอเห็นทำไม่ดี จะฝืนอยู่ไปก็ต้องขาดทุน จึงรีบออกจากที่นั่นทันที ตอนนั้นสมาธิก็ดีไม่ใช่เล่นเหมือนกันนะ แน่นปึ้งเลยเทียว เริ่มแน่ใจว่ามรรคผลนิพพานมีแล้วเพราะจิตแน่นปึ้ง ไม่สะทกสะท้านกับอะไร แม้ขนาดนั้นก็ยังไม่เสื่อมได้แค่ทำกลดคันเดียวเท่านั้น...”

(แวนดวงใจ หน้า ๒๒๔)